

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЗЕРНА ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Здійснено аналіз теоретичних підходів до визначення інфраструктурного забезпечення та сформульовано його складові у галузі зерновиробництва. Показано особливості організації товаровиробників зерна та їх вплив на формування інфраструктурного забезпечення, як функціональної складової економічної безпеки. Наведено аналіз стану інфраструктурного забезпечення товаровиробників зерна, можливості його вдосконалення та вплив на економічну ефективність діяльності. Визначено основні підходи до формування та розвитку економічної безпеки, зокрема з позицій розвиненості інфраструктури безпеки товаровиробників.

Ключові слова: *інфраструктурне забезпечення, товаровиробники зерна, економічна безпека, зерновий ринок, ефективність діяльності.*

Постановка проблеми. Розвинена інфраструктура зернового ринку та усіх його учасників є однією з визначальних умов ефективного функціонування та розвитку. Позитивні зрушення у динаміці зерновиробництва свідчать про постійне зростання обсягів виробництва, що відповідним чином зумовлює нарощування експортного потенціалу. Створення розвиненої інфраструктури є одним із пріоритетів розвитку галузі та дає поштовх для отримання товаровиробниками стабільних доходів, адже завдяки ефективному господарюванню вони зможуть не тільки розвивати власні виробництва, створювати робочі місця, приймати участь у розвитку сільських територій, а й виходити на зовнішні ринки та отримувати валютні надходження як для власних потреб так і для держави в цілому. Тому паралельно із розвитком зернової галузі слід розглядати питання захисту досягнутих результатів від можливих загроз, небезпек та ризиків, що є головною функцією економічної безпеки товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню діяльності товаровиробників зерна, інфраструктурного забезпечення галузі присвячені наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як В. Андрійчука, В. Бойка, П. Борщевського, О. Васильєва [1], П. Гайдуцького, С. Голик [12], Є. Данькевича [3], М. Дем'яненка, Т. Дудара, С. Дусановського, В. Жука, В. Зіновчука, Ю. Коваленка, В. Колодійчука [5], Н. Левченко [4] І. Лукінової, М. Маліка, С. Мочерного, В. Нелепа, А. Павленка, Б. Пасхавера, М. Портера, П. Саблука, Л. Сороки, А. Стельмашука, Л. Худолій, М. Хорунжого [9], Г. Черевка, А. Шагуріна, А. Шашмана [13], А. Шеремети, В. Шморгуна, О.

Шпикуляка, В. Юрчишина та інших. Однак не дивлячись на ґрунтовні дослідження існує необхідність подальшого наукового пошуку пріоритетних напрямків розвитку зерновиробництва, зокрема з питань його інфраструктурного забезпечення, як однієї зі складових економічної безпеки.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану та пріоритетних напрямків розвитку інфраструктурного забезпечення діяльності товаровиробників зерна в контексті економічної безпеки їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Організаційна структура та функціональні складові економічної безпеки підприємств є індивідуальними та різняться в залежності від особливостей галузі, специфіки виробничого процесу, організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, чинної законодавчої бази, ресурсного потенціалу, управлінської складової, досвіду роботи та підготовки кадрів тощо. Оскільки зерновиробництво виступає одним із головних чинників забезпечення продовольчої безпеки держави, його стан розвитку займає пріоритетне місце у переліку напрямків забезпечення національної безпеки. Крім того, враховуючи можливості валютних надходжень від експортного потенціалу посилюється роль забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна та усіх її складових, зокрема й інфраструктурної, від рівня розвитку якої залежать можливості як внутрішнього розвитку галузі, так її можливостей на зовнішніх ринках.

Методологія і практика інфраструктурного забезпечення висвітлена у монографії О.В. Васильєва, який трактує його зміст як формування умов протікання певних економічних процесів та визначає, що інфраструктура являє собою систему «функціональних елементів і відносин, що забезпечують реалізацію індивідуальних і колективних інтересів групи економічних суб'єктів». Автор розрізняє локальну, регіональну та державну інфраструктури і зазначає, що «інфраструктура є механізмом, який компенсує поглиблення різноманітності, нестійкості, невпорядкованості, різномірності зовнішніх факторів, що впливають на діяльність суб'єктів господарювання» [1]. Таке визначення дає підстави стверджувати про інфраструктуру, як можливість уникнути товаровиробнику загроз з боку зовнішніх негативних факторів, що визначає її як одну із функціональних складових економічної безпеки. Вказана автором централізація і концентрація, як риса динаміки структурних параметрів окремих елементів системи інфраструктурного забезпечення притаманна сучасному стану зернового господарства, яке характеризується укрупненням виробництва та функціонуванням великих агрохолдингових компаній, зернотрейдерів та транснаціональних формувань. Вихід товаровиробників зерна на світові ринки передбачає як позитивні моменти у вигляді валютних надходжень, так і виникнення зовнішніх загроз при формуванні кон'юнктури зернового ринку. І саме інфраструктурне забезпечення, його стан та напрямки розвитку посідають одне із пріоритетних місць у формуванні зернового потенціалу.

Н.М. Суліма також виділяє інфраструктурне забезпечення як один з елементів ефективного функціонування підприємств зернопродуктового

підкомплексу. На думку автора: «важливою умовою створення ринку зерна і розвитку конкуренції в сфері його реалізації є розвиток системи зберігання зерна виробниками у власних і орендованих сховищах...», що створює умови для більших можливостей підприємствам конкурувати на ринках [2].

На певні загрози в процесі використання можливостей інфраструктурного забезпечення вказує Є.М. Данькевич, який пропонує формувати систему конкурентних переваг за рахунок інтеграції виробництва, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції товаровиробниками. Науковець зазначає, що «...розвиток інфраструктурного забезпечення разом з перевагами та можливостями має певні недоліки та загрози, оскільки є капітало- та трудомістким процесом і може здійснюватися тільки тими сільськогосподарськими підприємствами, що досягли значного рівня розвитку основного виробництва» [3].

У зв'язку з затратним механізмом формування та розвитку інфраструктурного забезпечення зерновиробництва доцільно концентрувати зусилля на фінансово-кредитній інфраструктурі, яка на думку Н.М. Левченко включає банківські установи, кредитні спілки, фонди. Обов'язковим є інституційна система, в якій «...має бути передбачено законодавчо-нормативне забезпечення роботи інфраструктурних ланок...» [4].

Група авторів на чолі з В.А. Колодійчуком вбачають проблеми розвитку українського зернового ринку в критично високій логістичній складовій у структурі витрат; низькому забезпеченні зерносховищ якісними лабораторними аналізами стану зерна, не завжди задовільними можливостями відвантаження продукції. Особливо такі проблеми виникають у малопотужних зерновиробників, що вимагає з боку державних інституцій створювати сприятливі інвестиційні умови в сфері інфраструктурного забезпечення логістики зернопотоків [5].

Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» визначає, що «інфраструктура ринку зерна - комплекс виробничих і невиробничих формувань, які забезпечують умови виробництва зерна, його заготівлі, зберігання, переробки, реалізації, страхування, кредитно-фінансові та інші послуги» [6].

Таким чином, узагальнивши вищевиклене нами визначено складові інфраструктурного забезпечення діяльності для товаровиробників зерна (рис. 1).

Зерновиробництво для України, як уже відмічалось, є одним із пріоритетних напрямків аграрного виробництва, тому розбудова зернової інфраструктури передбачає співпрацю державних інституцій та приватних формувань задля забезпечення економічної безпеки та стабільності галузі. У відповідності до Комплексної галузевої програми «Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року» підвищення ефективності функціонування інфраструктури зернового ринку передбачається за рахунок:

- створення і поліпшення діяльності роботи інформаційно-консультаційних структур;
- організації ефективної системи сервісних структур;

- покращення діяльності торговельної мережі внутрішнього ринку;
- розвитку і підвищення ефективності діяльності експортних структур;

Рис. 1. Складові інфраструктурного забезпечення діяльності товаровиробників зерна

- розвитку ринку фінансових послуг;
- забезпечення механізму рівноваги ринку і гарантії вільного збуту зерна товаровиробниками;
- збільшення пропозиції, підвищення якості і економічної доступності продукції сегментів інфраструктури ринку;
- регулювання ринку зерна [7].

Особливістю зернового господарства України є той факт, що його виробництвом займаються підприємства різних видів, залежно від форм власності, розміру, організаційної структури. У табл. 1 наведено групування сільськогосподарських підприємств країни за розмірами посівних площ зернових культур.

Таблиця 1

Динаміка групування сільськогосподарських підприємств за розмірами посівних площ зернових

	2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	од.	% до всієї кількості	од.	% до всієї кількості	од.	% до всієї кількості
Підприємств, всього	28817	100	36808	100	36662	100
з них з площею, га:						
до 50,00	21762	56,1	20004	54,3	19855	54,2
50,01-100,00	3605	9,3	3497	9,5	3612	9,9
100,01-250,00	4324	11,1	4199	11,4	4218	11,5
250,01-500,00	2890	7,5	2765	7,5	2853	7,8
500,01-1000,00	3005	7,7	2925	8,0	2841	7,7
1000,01-2000,00	2167	5,6	2226	6,1	2132	5,8

2000,01-3000,00	363	1,6	674	1,8	640	1,7
більше 3000,00	428	1,1	518	1,4	511	1,4

Джерело: згруповано автором за даними Державної служби статистики України [8].

Як свідчать дані табл. 1, найбільша кількість підприємств, що вирощують зернові культури на площі до 50 га, другими виступають підприємства, площа яких коливається в межах від 50 до 1000 га. Найменша кількість припадає на підприємства із площею зернових понад 3000 га. Така тенденція спостерігається за весь аналізований період. Тому можна зробити попередній висновок, що головна увага має бути зосереджена на діяльності підприємств з відносно невеликими площами посіву зернових, досліджувати їх розміщення та зональну концентрацію виробництва, а також стан інфраструктури та можливості її покращення з метою забезпечення економічної безпеки товаровиробників та можливостей розширення, а здебільшого створення інфраструктури з метою відродження сільських територій.

Інфраструктурне забезпечення зернопродуктового підкомплексу включає спеціалізований транспорт для перевезення борошна, хліба та інших продуктів; науково-дослідні інститути, селекційні станції, конструкторські бюро, які забезпечують селекцію зернових культур, насінництво та агротехніку їх вирощування, технологію зберігання і переробки зерна, борошномельної, круп'яної, хлібопекарної і пивоварної промисловості [9]. Запропонований перелік пропонуємо доповнити таким важливим елементом в умовах сьогодення, як установки по переробці зерна на біопаливо з метою посилення енергетичної безпеки країни.

Аналіз стану інфраструктурного забезпечення досліджуваної галузі характеризує стан транспортної, логістичної та обслуговуючої інфраструктури. Наявність інститутів інфраструктури зернового ринку свідчить про її сформованість, адже існує велика мережа товарних бірж, агроторгових домів, оптові продовольчі ринки, проте здебільшого вони функціонують формально, особливо біржова торгівля зерном, а товаровиробники продовжують реалізовувати продукцію посередникам. Така ситуація спостерігається здебільшого за рахунок браку ємкостей для обробки та тривалого зберігання зерна у малих та середніх виробників, хоч і в Україні вже працює 629 сертифікованих елеваторів, загальною ємністю зберігання 28 мільйонів тонн зерна, що дає можливість забезпечити зберігання та постачання зерна і продуктів його переробки як для внутрішньодержавних потреб, так і на експорт. З 2011 року було введено в експлуатацію низку сучасних вискоєфективних підприємств із загальною ємністю зберігання 647,5 тисяч тонн зерна, продовжується розбудова портової інфраструктури. Проте цих потужностей не вистачає при тому, що в Україні офіційно закріплена стратегічна ціль збільшити виробництво зерна до рівня 80 млн. тонн.

Сьогодні учасники зернового ринку зіштовхуються з низкою проблем. По-перше, в Україні не вистачає потужностей зі зберігання збіжжя. Склади та елеватори або не можуть надавати якісні послуги або не мають належного

технічного оснащення. Тобто, навіть при врожаї зерна у 58 млн. тонн та олійних культур на рівні 13 млн. тонн (разом більше 71 млн. тонн) відчувається суттєвий дефіцит складських ємностей. По-друге, українські порти можуть в місяць перевалювати на експорт до 2,8-3,0 млн. тонн зерна (окрім зимового періоду). Тому зі збільшенням виробництва необхідно нарощувати логістичні потужності. Третім проблемним питанням залишається транспортна система, адже на сьогодні в Україні налічується близько 10,8 тис. вагонів зерновозів, з яких 1,5-1,7 тис. знаходяться в оренді в країнах СНД та близько 1,5-1,6 тис. – на планових ремонтах. Для внутрішнього ринку залишається менше 8 тис. вагонів-зерновозів, при тому що в перші роки незалежності їх налічувалось близько 15 тис. При цьому, в найближчі 5 років "Укрзалізниця" не планує закуповувати або будувати вагони даного типу [10].

За даними Міністерства інфраструктури України задля забезпечення потреби у вагонах для перевезення зерна на експорт та для внутрішніх потреб залізничники задіяли резерви робочого парку. Працюючи в оперативному режимі Укрзалізниця навантажила з початку 2014 року по 26 лютого 4,569 млн. тонн цього стратегічного вантажу (71,4 тис. вагонів). Із них експорт на порти складає 4,226 млн. тонн (65,4 тис. вагонів), на внутрішній ринок – 343,5 тис. тонн (1298 вагонів). За інформацією Головного управління перевезень Укрзалізниці, щодобово в середньому навантажувалося 1253 зерновози або 80,1 тис. тонн зерна (у 2013 р. станом на 26 лютого – 1014 вагонів або 65,1 тис. тонн). Робочий парк зерновозів, щодобово задіяних у перевезеннях зернових, на початок 2014 року становив 10285 вагонів, що більше аналогічного періоду 2012 року на 2 тис. вагонів. Такої кількості зерновозів достатньо для перевезення 40 млн. тонн зернових вантажів за умови надання попередніх замовлень вантажовласниками та планової роботи залізниць [11].

Цікавою є пропозиція удосконалення інфраструктури зернового ринку С.І. Голик. Науковець пропонує запроваджувати дигітальну логістику, яку представляє як «...більш адаптовану до потреб учасників ринку систему збору та обробки даних з метою раціонального використання ресурсів та ефективного планування. Вона складається з трьох ключових компонентів - бездротової мережі, сервісно-консультативної служби, геоінформаційної системи та забезпечує учасників ринку якісною інформацією завдяки використанню новітніх технологій, а також інтеграції наук в ДІ». Вона сприятиме «...учасникам приймати більш оптимальні рішення, зменшуючи втрати ресурсів і часу, що в свою чергу посилює конкурентні позиції України на світових ринках зерна» [12]. Застосування дигітальної логістики можна віднести до науково-інноваційного (в частині сервісно-інформаційного) виду інфраструктури товаровиробників зерна, що особливо актуально в умовах ринкової глобалізації, як ключових учасників ринку.

Ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства А.М. Шашман визначає рівнем раціональної організації одночасно трьох процесів господарювання: основного, допоміжного та обслуговуючого, тобто розвитку інфраструктури підприємства. «Якщо підрахувати сукупний результат функціонування інфраструктурного відтворення, то виходить значний

синергетичний ефект, скорочення сукупних витрат відтворення. А це означає, що інфраструктура виконує одну з найважливіших функцій - створює загальні умови для підвищення ефективної діяльності підприємства» [13]. Таким чином, інфраструктурне забезпечення товаровиробників зерна передбачає врахування особливостей виробництва та реалізації продукції, вони повинні володіти інформацією щодо співвідношення попиту і пропозиції, тенденцій цін на внутрішньому та світовому ринках, стану переробної промисловості, кредитних можливостей, страхових ризиків, дій держави.

Розглядаючи інфраструктурне забезпечення зерновиробництва у складі економічної безпеки доцільно розрізняти розвиненість інфраструктури безпеки самого підприємства. Звичайно, про неї можна говорити у разі, якщо така має місце, адже невеликі товаровиробники не формують підрозділів з економічної безпеки, обмежуючись переважно управлінськими контрольними функціями, тоді як крупні підприємства, холдингові зернові компанії мають у своєму складі охоронні служби, відділи отримання та захисту інформації, а також інші елементи безпеки.

Висновки. Таким чином, інфраструктурне забезпечення товаровиробників зерна визначає ефективність їх діяльності, а також дає підстави стверджувати, що інфраструктура та рівень її забезпечення виступають одним із функціональних елементів їх економічної безпеки. Адже світогосподарські зв'язки, в яких сьогодні працюють підприємства зернової галузі, формують не тільки позитивні наслідки таких відносин, а й створюють певні умови, за яких можуть виникати загрози та небезпеки діяльності товаровиробників, запобігти яким може розвинена інфраструктура, яка формує комунікативні можливості та створює умови для стабільного виробництва, реалізації та захисту економічної конкуренції.

Література

1. Васильєв О.В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України. Монографія. – Харків: ХНАМГ, 2007. – 341 с. бібліогр. 201.
2. Суліма Н.М. До питання ефективності функціонування підприємств зернопродуктового під комплексу [Електронний ресурс] / Н.М. Суліма. – Режим доступу: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znptdau_2013_1_3_35.pdf
3. Данькевич Є.М. Тенденції формування інфраструктури аграрного ринку інтегрованими підприємствами / Є.М. Данькевич // Економічний простір. – 2013. - № 75. – С. 72-80.
4. Левченко Н.М. Державна підтримка фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки [Електронний ресурс] / Н.М Левченко. – режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/2/03.pdf>
5. Колодийчук В.А. Инфраструктурное обеспечение логистики экспорта украинского зерна / В.А. Колодийчук, И.А. Колодийчук, М.О. Погорецкий // Новый университет. – 2013. - № 11 (33). – С. 4-8.

6. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4.07.2002 р. № 37-IV // Відомості Верховної ради України. – 2002. - № 35. – С. 258.
7. Програма “Зерно України – 2015”. – К. : ДІА, 2011. – 48 с.
8. Сільське господарство України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: підручн. / М.Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 2001. – 382 с.
10. Думка експерта: До чого призведе нарощення виробництва зерна [Електронний ресурс] / Економічна правда. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/08/21/390974/>
11. Міністерство інфраструктури України / Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/uk/news/40370.html>
12. Голик С.І. Аналіз вітчизняного ринку зерна та подальший розвиток його інфраструктури [Електронний ресурс] / С.І. Голик. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2758>
13. Шашман А.М. Інфраструктура сільськогосподарського підприємства та її роль у підвищенні ефективності його діяльності / А.М. Шашман // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності / зб. наукових праць у 3-х т. / ПДТУ. – Маріуполь, 2011. – Т. 1. – С. 138-143.

Аннотация

Осуществлен анализ теоретических подходов к определению инфраструктурного обеспечения и сформулированы его составляющие в области зернопроизводства. Показаны особенности организации товаропроизводителей зерна и их влияние на формирование инфраструктурного обеспечения, как функциональной составляющей экономической безопасности. Приведен анализ состояния инфраструктурного обеспечения товаропроизводителей зерна, возможности его совершенствования и влияние на экономическую эффективность деятельности. Определены основные подходы к формированию и развитию экономической безопасности, в частности с позиций развитости инфраструктуры безопасности товаропроизводителей.

Summary

Are analyzed theoretical approaches to the definition of infrastructure providing and his constituents are formulated in the field of grain production. The features of the grain producers and their impact on the provision of infrastructure as a functional component of economic security. The analysis of the state of infrastructural providing commodity producers of grain, and the possibility of its impact on improving economic efficiency. Determined the main approaches to the formation and development of economic security, particularly from the standpoint of development of of infrastructure producers security.